

(əvvəli ötən sayımızda)

Vinkler kimi Lenorman da bir çox assuroloqlardan fərqli olaraq kaldilərin mənşə etibarını ilə kassilərə mənsub olduqlarını və ölkənin adının Kassilə hökmdarı Karaindaşın adından qədim deyilish formasının Karduniaş olduğu fikrindədir.

Lenorman Kaldi dövlətinin yaranma tarixində bəhs edərək yazırdı ki, Babilin cənubunda dəniz sahilindəki xalqın bir qismi öz müstəqilliklərini qoruyub saxlaya bildilər və Karduniaş adı altında öz dövlətlərini qurdular. Güman olunur ki, bu kassilə dilindədir və Kaldi/Xaldilərin xalqın adı, sonrakı "faş" isə kassilə dilində torpaq və ya yer deməkdir. Mixi yazılı sənədlərdə Kaldilərin adı böyük Akkad xalqının tayfalarından birinin adıdır. M.ö. VIII əsrdə Kaldilərin tayfası Dəclə və Fərat çaylarının cənubunda mühüm bir mövqə əldə edərək Babilə hakimiyyət sülaləsini təşkil etdi və Assuriyanın böyük rəqibinə çevrildi. Onlar Nineviyada hakimiyyəti devirərək Nabupalasarin başçılığı altında Kaldi-Babil imperiyasının əsasını qoydular.

Qədim tarixin görkəmli tədqiqatçılarından olandanı markalı assuroloq Maks Nibur yəhudilərin kassim adlandırdıqları kaldilərin haqqında yazırdı: "Kassimlərin mənşəyi məsələsi tarixçilər arasında müəyyən fikir ayrılığına səbəb olmuşdur. Kassimlər bütün Babil əhalisi ilə eynidir yoxsa onların bir hissəsini təşkil edirlər. Əksəriyyət etibarə ilə kassim-xaldeylər tatar-türklərlə eyniləşdirilir. Müllər və başqaları xaldey müdriklərini tatar-türk və ya saklar olduqlarını təsdiq edir. Oppert kassim-xaldeyləri Sumerin qədim sakinləri olan turanlı türklərlə və ya saklarla eyniləşdirir. Beləliklə, yanlışlığa qapılmadan kassimlərin tatarlar olduqlarını qəbul etmək lazımdır. Kassim adı Mesopotamiyanın qədim dilində "kas"-iki, "dim"-axın deməkdir. Bu izahat kassim-xaldeylərin Babilin hökmdarı xalqı deyil, adı təbəələri olduqlarını göstərir. Əgər biz kassimlərin Babilin döyüşçü əsgər xalqı olduğunu qəbul etsək o zaman onlar Babilə e.q. 800-cü ildə gəlmişlər. Lakin Kassimlər iskit saklar olsaydılar, o zaman yəhudilər onları Zaqrosda və Mesopotamiyanın quzeyində yaşayan iskitləri adlandırdıqları kimi aşkuza adlandırdılar. (Nibuhr M K. , 1857, Səh. 153)

Kaldilər sonradan Sumerlərin dini etiqad ənənəsinin bir

həmçinin kassilə, qutilərin bir hissəsi və Elamin etnik tərkibinin ən önəmli hissəsini təşkil edən namri və ya bars tayfa birliyi məskunlaşmışdılar.

Assuriya dövlətinin yaradıcıları akkaddardan fərqli olaraq sumerləşməyə məruz qalmamış vəhşi sami amori tayfaları idi. Assuriya dövləti yaranmadan öncə həmin ərazi yerli turanlı xalqının adı ilə Subartu və ya Subir adlanırdı. Bir çox qədim mənbələrdə, o cümlədən Əhə-

Ələsgər Siyablı

Dünya tarixinin

Turan dövrü

çox xüsusiyyətlərini davam etdirərək xaldey adı ilə Ön Asiyada ovsunçuluq, falabaxma, münəccimlik və həkimlik fəaliyyətlərini əsas peşəyə çevirərək xüsusi bir təbəqə təşkil etmişlər.

Lenorman milli kimliklərini

qeyb edən xaldeylərin əhalinin özəl birtəbəqəsinə çevrildikləri haqqında yazır ki, Assur krallarının sarayında xidmət edən şaman-falabaxan-münəccim xaldeylər Babilə Nineviyada protoxaldey kuşilərin varisləri idilər. Onlar həkimlik işi ilə də məşğul olaraq insanları ovsunlavə xalq təbabət üsulları ilə müalicə edirdilər. Onlar samilərə qədərki dövrdə Sumer və Akkad imperiyasının qurucuları idilər. Babilin sarayından Nineviyaya Assur hökmdarlarının sarayına gələrək öz etnik kimliklərini qeyb etmiş xaldey və kassim adı ilə münəccimliklə, fala baxmaqla, sehrbazlıqla məşğul olurdular. (Lenormant F. 1887, Səh. 36)

ASSURİYA. Assuriya indiki İraq ərazisində mövcud olan qədim Mesopotamiya dövlətlərindən biri idi. Assuriya tarixi e.q. 2400-cü ildən başlayıb e.q. 605-ci ilə qədər davam edən Qədim, Orta və Yeni dövrləri əhatə edirdi. Assuriya ərazisi samilər buranı işğal etmədən öncə öntürk Subir etnosunun məskunlaşdığı ərazi idi. Orda

məni kitabələrində Assuriya Aturiya, yəni turların ölkəsi adlanırdı.

Teodor Noldeke Assuriya adının əslində Suriya adından yarandığı fikrini irəli sürür. Suriya sözünün də mənası yenə də Subir xalqının adından ibarət olub Su xalqı deməkdir. Assuriya adının samilərin Aşşur tanrılarının adından yaranmış olduğu da iddia edilməkdədir. Əslində isə Aşşur adı Aturiya adının samiləşmiş şəkildir. Assuriya ərazisində samilər burda yerləşmədən öncə Tur və Turan teonimlərini özündə əks etdirən etnonim və toponimlər mövcud olmuşdur. Diyala çayının qədim adı Turan olmuşdur. Dəclənin sahilində subarlara məxsus qədim müqəddəs məbədin mövcud olduğu Me Turan adlı şəhər dövləti var idi.

Çox amansız və dağıdıcı bir gücə malik olan Assuriya regiondakı dövlətləri özünə tabe etmək üçün uzun illər ərzində dağıdıcı müharibələr aparmış, çoxsaylı şəhər bəylik dövlətlərini əsarət altına alaraq ağır xərclər ödəməyə məcbur etmiş,

şəhərləri, kəndləri viran qoymuş, minlərlə insanı əsir olaraq köləyə çevirmiş və çoxsaylı turanlı tayfaların öz yurdlarını tərk edərək köçlərinə səbəb olmuşdur. Peyğəmbər İsayə Bibliyada assurları vəhşi və döyüşkən xalq adlandırır. Assurlar olduqca qaniçən və zülmkar idilər və əsirlərə işgəncə verməkdən həzz alırdılar. (F. Mürtdər. 1891, Səh. 103)

Lenorman Mixi yazılı abidə mətnlərinin tədqiqatında əldə edilən məlumatların və tarixi faktların böyük dəqiqliklə Assuriya hakimiyyətinin qədim Ön Asiyada Turanlıların ağalığına son qoymuş olduğunu yazır. Fərat və Dəclə çayları vadisində samilərin Assuriya dövlə-

man İkiçayarası ölkələrini işğal edən sami mənşəli Assuriya dövründə də turan dilinin öz varlığını qoruyub saxladığını yazır və bu dövlətin inzibati idarəçilik və hərbi sistemində isifadə olunan bir çox terminlərin turan mənşəli olduğunu linqvistik dəlillərə əsasən sübut edir.

Assuriya sarayında orduya "turtanu" və "siltanu" titullarına malik komutan başçılıq edirdi. Turtanu sağ ordu qoluna, Siltanu isə sol ordu qoluna başçılıq edirdi. Siltanu sözünün sami mənşəli olub "qırmızı" mənası daşdığı ehtimal olunur. "Turtanu" adının etimologiyasını sami dilində tapmaq mümkün olmamışdır, görünür onun kökləri daha qədimlərə dayanır. Mixi yazılı lövhələrdən də görüldüyü kimi Turtanu dövlətdə və orduda mühüm bir vəzifə olmuş və ordunun generalissimus rütbəsinə bərabər idi. Turtanu dövlətdə kraldan sonra ikinci vəzifə hesab olunurdu və kralın

yoxluğu zamanı dövlətə rəhbərlik edirdi. Kralın əmrinə əsasən onun yeri həmişə kralın sağ tərəfində olurdu. Turtanu adı mixi işarəli yazıda iki formada yazılmışdır assurca "turtanu", qədim akkad dilində isə "tur-dan" şəklində yazılmışdır və mənası "qüdrətli başçı" deməkdir. (Lenormant F. 1875, Səh. 363-364)

Lenormanın Assur ordu komutanı Turdan adını qədim turanlılara bağlaması bu adın qədim türk dilində Tarxun/Turxan və ya Tardu adlarının qədim fonetik forması olduğunu göstərir. Yunan mənbələri Göytürk imperatorluğu dövründə 576-cı ildə Turxan adlı şahın Soqdiyanı idarə etdiyini yazırlar.

Assuriya ordusunun komutanları "Sak" adı daşıyırdılar. Lenorman bu sözün qədim xaldey-akkad dilindən qalma turan mənşəli olduğunu və "sak" sözünün mənasını "başçı" kimi izah edir. Ordu başçılarının "Sud-sak" – böyük başçı adlandırdıqlarını yazır. (Lenormant F. 1875, Səh. 364)

(ardı gələn sayımızda)